

JOSEF LIŠKA – ZAKLADATEL ČESKOSLOVENSKÉ ALERGOLOGIE A DLOUHOLETÝ PRACOVNÍK STÁTNÍHO ZDRAVOTNÍHO ÚSTAVU

JOSEF LIŠKA – FOUNDER OF CZECHOSLOVAK ALLERGOLOGY AND LONG-TIME EMPLOYEE OF THE NATIONAL INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH

JANA KRATĚNOVÁ

*Státní zdravotní ústav, Centrum zdraví a životního prostředí, Ústředí monitoringu zdravotního stavu obyvatelstva,
Praha, Česká republika*

SOUHRN

Článek pojednává o životě a díle MUDr. Josefa Lišky (1907–2003), zakladatele československé alergologie, který velkou část svého profesního života spojil se Státním zdravotním ústavem. Připomíná jeho zásadní podíl na zavedení alergologické diagnostiky a výroby alergenů v Československu, na rozvoji klinické péče o alergické pacienty a na budování odborných struktur oboru. Článek také přibližuje jeho účast na vývoji vakcín, podíl na zajištění krevních konzerv během května 1945 i pozdější práci v oblasti speleoterapie. Odborný i lidský odkaz MUDr. Lišky významně ovlivnil podobu moderní alergologie a preventivní medicíny u nás.

Klíčová slova: Státní zdravotní ústav, alergologie, osobnosti

SUMMARY

The article portrays the life and work of MUDr. Josef Liška (1907–2003), the founder of Czechoslovak allergology, who spent a significant part of his professional life working at the National Institute of Public Health (Státní zdravotní ústav). It highlights his crucial role in establishing allergological diagnostics and allergen production in Czechoslovakia, his contributions to the development of clinical care for allergic patients, and his efforts in building the specialized professional structures of the field. The article also covers his participation in vaccine development, his involvement in securing stored blood units during May 1945, and his later work in the field of speleotherapy. The professional and human legacy of MUDr. Liška significantly influenced the shape of modern allergology and preventive medicine in our country.

Key words: National Institute of Public Health, allergology, significant persons

<https://doi.org/10.21101/hygiena.a1901>

V roce 1906 vídeňský pediatr Clemens von Pirquet poprvé použil slovo alergie. O několik měsíců později, 4. března 1907, se ve Velkém Meziříčí narodil chlapec jménem Josef Liška – syn mlynáře Františka Lišky a jeho ženy Marie. Nikdo tehdy netušil, že právě on dá o mnoho let později tomuto novému pojmu tvář, obsah i systém v tehdejší Československu.

Vyrůstal mezi pytlí mouky a obilným prachem, v prostředí, které by dnes každý alergolog označil za vysoce rizikové. Jak sám kdysi řekl, svoji budoucnost viděl ve mlýně, ale po těžkém úrazu ruky a častém pobytu mezi lékaři se nakonec po maturitě na reformním gymnáziu v Ivančicích v roce 1926 rozhodl pro studium na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Před koncem studií měl možnost navštívit Státní zdravotní ústav (SZÚ) a to rozhodlo o jeho budoucí cestě. Lákala

ho možnost skloubit diagnostiku, prevenci i profylaxi s mnohými technickými možnostmi té doby. Do ústavu nastoupil v únoru 1933 na I. oddělení, tedy oddělení sér a očkovacích látek, kde pracoval pod vedením doc. Feierabenda. Zde se podílel na většině nově zaváděných metodik a prací. Jedním z hlavních úkolů SZÚ po jeho založení bylo zajistit výrobu profylaktických a terapeutických sér proti tetanu, záškrtu, očkovací látky proti vzteklině a pravým neštovicím (viz obr. 1). Mladý lékař se zpočátku věnoval výzkumu a vývoji očkovacích látek proti vzteklině a virovým onemocněním. Již ve 30. letech 20. století patřilo toto pracoviště mezi nejprestižnější v Evropě, séra se vyvážela do řady zemí.

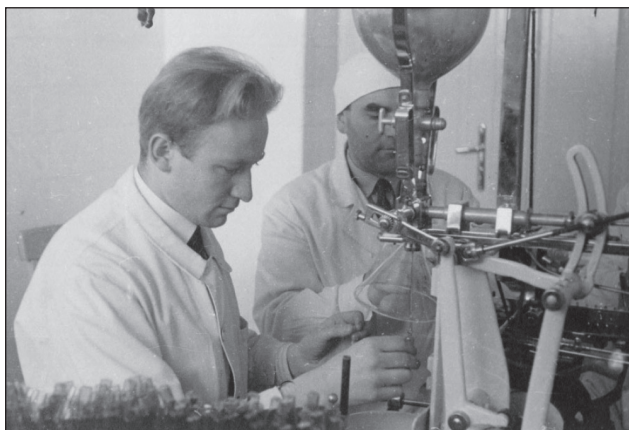
Náš práce byla soustavná a vždy těsně navazovala na klinickou složku. Vyznačovala se okamžitým přenosem nově získaných poznatků z ordinace do laboratoře a do nově vznikajících výzkumů

a obráceně. Vedení ústavu velice dbalo na soustavné seznamování všech zúčastněných s čerstvými výsledky. Sledování světové literatury a konfrontace s vlastními výsledky bylo prvořadou povinností,¹ uvedl později o svých začátcích v SZÚ sám dr. Liška.

Zákonem č. 70/1949 Sb., o Státním zdravotnickém ústavu, byla k 1. dubnu 1949 výroba sér a vakcín ze SZÚ vyčleněna do nově vzniklého národního podniku Biogena, který se v roce 1958 přejmenoval na Ústav sér a očkovacích látek (ÚSOL) a který zprvu nadále sídlil v areálu SZÚ. V 60. letech byl ÚSOL přemístěn mimo areál SZÚ (do areálu někdejší čokoládovny Orion, kam se přesunul i dr. Liška). V rámci této nové organizace pak doktor Liška prožil dlouhá léta mezi alergeny, jejichž diagnostické a terapeutické extrakty začal vyrábět.

Po zřízení Státního zdravotního ústavu v roce 1925 bylo zvykem, že mladí perspektivní pracovníci jezdili díky stipendiím Rockefellerovy nadace na zkušenou do Spojených států. Myšlenku alergologie přivezl z USA prof. Antonín Přecechtěl a spolu s ní i první pylové extrakty (alergeny). Dr. Liška pak jimi na ORL klinice profesora Přecechtěla otestoval prvních čtrnáct pacientů – šlo o vůbec první kožní testy v Československu. Tím se začal psát příběh české alergologie. Příprava vlastních alergenů v laboratoři SZÚ se rychle rozvíjela. Z původních 14 pacientů jich záhy byly stovky a tisíce.

Nejprve se začaly vyrábět pylové alergeny proti senné rýmě (ta byla u nás neznámou nemocí, jež se spolu s narůstajícími nepříznivými civilizačními vlivy teprve začala postupně šířit). Se zemědělskými experty byl připraven seznam 55 druhů rostlin kvetoucích od dubna do srpna, jejichž pyl byl nejčastější příčinou senné rýmy (předchůdce dnešního pylového kalendáře). Doktor Liška ve Státním zdravotním ústavu postupně vybudoval první specializovanou laboratoř pro výrobu alergenů a také ordinaci pro pacienty. Přípravoval pylové, inhalační i potravinové extrakty, experimentoval s jejich standardizací a později i s autovakcínami. V jeho laboratoři se vyráběly alergeny pro celou republiku a mnoho let také pro export. Vedle specifických alergenů se zabýval i bakteriálními infekcemi a dovedl z izolovaných kmenů připravit bakteriální autovakcíny, jichž se využívalo při léčbě řady nealergických kmenů, jakou byla například pertuse (černý kašel).

Obr. 1: Josef Liška (vlevo) při práci na výrobě vakcíny proti vzteklině při svém pracovním pobytu v Pasteurově institutu v Novém Sadu, Srbsko, 30. léta (1932?). Zdroj: osobní archiv dr. Dušana Laloševiče, Lékařská fakulta Univerzity Novi Sad.

František Liška, nejmladší syn dr. Lišky, později vzpomínal: *Když mi byly v roce 1953 asi tři roky, umíral jsem tátovi v náručí na černý kašel. Žádné známé lékařské postupy nezabíraly, tak táta jako poslední naději vyzkoušel homeopatii (miliardakrát řředěný výtěr z kerku) mimo lege artis. Zachránil mi tím život, ale musel o tom mlčet, protože za homeopatii brožilo vyloučení z Lékařské komory a ztráta diplomu.*

Na další nestandardní postup, který svědčí o výjimečné intuici i odvaze, vzpomínal sám dr. Liška při přebírání Purkyňovy ceny v roce 1997: *Náš prvorozený syn Josef trpěl v dětství velmi silným astmatem, že brožilo zadušení. Podle kolegů kliniků byl jeho stav téměř neslučitelný se životem a utěšovali nás „Jste ještě mladí, budete mít další děti...“, ale s tím jsem se nemohl smířit. Někde jsem se dočetl o případu, kdy astma ustoupilo po podání vakcíny proti vzteklině, tak jsem ji synovi aplikoval a zabralo to. A tady ho vidíte, už šedivého...²*

Dávno před současnými objevy v molekulární biologii bez dnešních znalostí imunologických mechanismů se rodily netušené možnosti diagnostických a léčebných metod, nové pohledy na laboratorní výzkum a výrobu.

Jak později poznamenal dr. Liška: *Škoda jen, že mnohé pozdější návrhy a metody byly často zamítány, protože se nezakládaly na „pavlovismu“ a podobných soudobých doktrínách a byly opřeny „pouze“ o vlastní československé zkušenosti a výzkumy.*

V počátcích alergologie cítil dr. Liška velkorysou podporu ze strany vedení SZÚ a tehdejšího ministerstva. V roce 1947 odjel na 2letou studijní cestu do USA. Po osmi měsících v létě 1948 cesta z dobře známých důvodů předčasně skončila, přesto ji vždy považoval za velmi užitečnou jak pro sebe, tak pro řadu svých kolegů. Pochopil, že alergie je systémové onemocnění, nemoc doby, která bude potřebovat vlastní diagnostiku, léčbu i organizaci péče. Upozornil a propagoval některé vzácnější alergické projevy, jako je reakce na včelí a vosí jed, alergii na mouku, na další potraviny a alergii u pracovníků s laboratorními zvířaty. Zabýval se alergickými projevy po očkování, věnoval velkou pozornost profylaxi a lázeňskému léčení, jako první stanovil indikace léčby alergické rýmy a astmatu u dětí i dospělých.

Pohyboval se mezi laboratořmi a ordinací, vedle laboratorní práce totiž zůstával doktor Liška lékařem v pravém smyslu slova. Mezitím do oboru alergologie nastoupila i MUDr. Karla Kálalová, jeho budoucí manželka a celoživotní podpora. Společně rozvíjeli především ordinaci praxi, sbírali podklady pro rodící se výzkumy v SZÚ a hledali řešení k aktuálně vznikajícím problémům. S ní si později, když kapacity v SZÚ nestačily, otevřeli vlastní ordinaci nejprve na Vinohradech a později na poliklinice na Karlově náměstí a Na Slupi na Novém Městě na Praze 2. Společně léčili stovky pacientů a stali se pro mnohé symbolem lidskosti, trpělivosti a opravdového zájmu o nemocné. Jak vedle toho spolu dokázali zdárně vychovat svých 8 dětí, je pro mnohé záhadou (obr. 2). I v pozdějších letech, kdy už alergologie existovala jako samostatný obor, přicházeli pacienti za „panem doktorem Liškou“ s důvěrou, že u něj najdou nejen odbornou pomoc, ale i porozumění. Byl vynikajícím klinickým psychologem a psychoterapeutem.

^{1,2} Text děkorné řeči dr. Lišky při převzetí Ceny Jana Evangelisty Purkyně, nejvyššího ocenění České lékařské společnosti JEP, pronesené v Libochovicích v roce 1997. Publikováno se souhlasem rodiny.

Obr. 2: Rodina Lišků na zahradě u svého služebního bytu ve Šrobárově 46 v roce 1950. Zleva: dr. Liška s dcerou Miladou v náručí, babička Kálalová (matka manželky dr. Lišky), Josef, dr. Lišková s nejmladším dítětem Františkem, Jan, dědeček Kálal (bývalý ředitel státního reálného gymnázia v Příboře), dole zleva Vladimír, Jaromír, Ivan a Jiří. Zdroj: osobní archiv rodiny Lišků.

Obr. 3: Kardinál Miloslav Vlk předává dr. Josefu Liškovi papežské vyznamenání Pro Ecclesia et Pontifice. Arcibiskupský palác v Praze, 1997. Zdroj: osobní archiv rodiny Lišků.

Pěstoval mezioborové vztahy a spolu s otorinolaryngologem prof. Hlaváčkem, dermatologem prof. Konopíkem a internistou-alergologem prof. Hodkem založil už v roce 1949 Komisi pro alergologii, která se přeměnila roku 1952 v alergologickou sekci Dermatologické společnosti. V roce 1957 byla pak založena samostatná Alergologická společnost, samozřejmě za Liškovy asistence. V roce 1969 v rámci federalizace republiky došlo k jejímu přejmenování na Českou společnost alergologie a klinické imunologie České lékařské společnosti J. E. Purkyně a tento název se užívá doposud (ČSAKI).

Postavení československé alergologie se stávalo ve světě známým a výsledky byly hodnoceny s uznáním. I přes nepříznivé politické bariéry přišla řada pozvání, krátkých studijních pobytů a vzájemných návštěv, které byly přínosné i pro další československé alergology. Výborné jazykové znalosti umožňovaly dr. Liškovi aktivní účast na mezinárodních kongresech, z nichž domů přinášel nové poznatky, které předával svým žákům i kolegům lékařům. Byl členem řady odborných společností – mimo jiné Société française d'allergologie či Deutsche Forschungsrat für Allergologie. Za zásluhy o rozvoj oboru byl v roce 1957 jmenován zasloužilým lékařem.

Po odchodu do penze v roce 1980 se věnoval speleoterapii (léčbě alergických onemocnění v jeskynním prostředí) a i v pokročilém věku pomáhal vyhodnocovat její výsledky v Ostrově u Macochy.

Když se v roce 1997 na zámku v Libochovicích udělovala Purkyňova cena České lékařské společnosti, převzal ji už jako devadesátiletý nestor oboru. Tehdy řekl: *Jsem rád, že jsem mohl s alergologií spojit život svůj i své ženy. Jsem rád, že mi Bůh dovolil být zde s vámi tak dlouho a sledovat, jak ve vašich rukách rozzrůstá se to, co v naší době klíčilo.*³

Zároveň v dubnu 1997 udělil papež Jan Pavel II. dr. Josefu Liškovi za jeho celoživotní dílo vyznamenání Pro Ecclesia et Pontifice (Pro církev a papeže), které mu bylo předáno v Arcibiskupském paláci v Praze kardinálem Vlkem (obr. 3).

Požádá-li dnes zájemce o dílo dr. Lišky odbornou knihovnu o zpracování rešerše jeho bibliografie, dostane 27 titulů publikovaných mezi lety 1934 a 2005, z toho dvě práce publikované v zahraničí (mimo Slovensko). Většinou se jedná o články v různých odborných lékařských časopisech, ale byl i autorem či spoluautorem několika monografií, z nichž za zmínku stojí dvě průkopnické práce. Učebnice *Sera a mikrobiální přípravky* z roku 1938,⁴ které byl výhradním autorem (1), a dále pět kapitol v jedné z prvních souborných monografií o alergiích *Alergie* z roku 1957 (2). I když se můžeme oprávněně domnívat, že 27 titulů nalezených v rešerši nebude úplným výčtem jeho publikací, dr. Liška nebyl primárně akademicky založený vědecký pracovník, svou hlavní úlohu spatřoval v uplatňování nových poznatků vědy v praxi.

Dr. Josef Liška zemřel 13. června 2003, po téměř sedmi desetiletích služby lékařské vědě a pacientům. Jeho jméno nese i lékařská cena Nadace Paula Janssena udělovaná v oboru alergologie.

Od roku 1995 je každoročně udělována výborem ČSAKI cena k poctě zakladatele české alergologie MUDr. Josefa Lišky za nejlepší v odborném tisku publi-

Obr. 4: „Táta Liška“ pár dní před svými 95. narozeninami. Takto si ho ještě mnozí spolupracovníci pamatují. Zdroj: osobní archiv rodiny Lišků.

³ Text děkonné řeči dr. Lišky při převzetí Ceny Jana Evangelisty Purkyně, nejvyššího ocenění České lékařské společnosti JEP, pronesené v Libochovicích v roce 1997. Publikováno se souhlasem rodiny.

⁴ Jednalo se o zplátní otisk, tedy samostatné monografické vydání kapitol, které dr. Liška napsal do *Lékařnické učebnice* vydané Svazem čs. lékařnictva v roce 1938.

kovanou originální vědeckou práci a nejlepší monografii týkající se oboru alergologie a klinické imunologie.

Pro své žáky a spolupracovníky zůstává „tátou Liškou“ (obr. 4) – moudrým, pokorným a nesmírně pracovitým

člověkem (bez titulů), který dokázal proměnit svoji práci v celoživotní poslání a naplňovat své životní krédo: *Mějte rádi člověka, pomáhejte mu ve zdraví i v nemoci. Mějte rádi alergologii a rozvíjejte ji.*

I když životní náplní dr. Lišky byla alergologie, při své práci v SZÚ se musel věnovat i jiným odborným oblastem. Již byla zmíněna jeho práce při přípravě vakcín, především vakcíny proti vzteklině, jejíž výrobu podle Hempta v Československu ve 30. letech prosadil. Za zmínku stojí také mimořádné nasazení na samém konci druhé světové války při zajištění krevních konzerv. Během několika květnových dnů dr. Liška a jeho spolupracovníci v SZÚ určovali krevní skupiny 1 035 dobrovolným dárcům krve, kteří navzdory neúnavnému bombardování nacisty a bojům v ulicích a na barikádách nabídli svou krev nemocným koncentračního tábora Terezín a raněným při povstání v Praze, a zajistili dodávku krevních konzerv.

Zástupci mezinárodního Červeného kříže spolu s dr. Raškou měli ve dnech 2. a 3. 5. 1945 poprvé možnost shlédnout následky nacistických brůz napáchaných v Malé pevnosti v Terezíně. Mrtví, umírající, zdraví, těžce nemocní, těžké anemie, infekční nemoci, různé druhy poranění, hnisavé rány, pokročilé avitaminosy, hluboká vyčerpanost, to vše volalo po krevní transfuzi jako po důležitém zákroku in ultimis. Dne 4. 5. 1945 ráno vyličil nám dr. Raška brožnou situaci vězňů v Terezíně a žádal, abychom učinili vše, co je možné, aby Terezín dostal co nejvíce konserv lidské krve. Dali jsme se ihned do práce a svolávali jsme dobrovolné dárce nejdříve z řad zaměstnanců Zdravotního ústavu, kterým jsme již dva měsíce před tím určili krevní skupiny; podobně byli svoláni i zaměstnanci fy Fragner a též tři pražské ústředny poslaly některé své dárce. Tato první skupina dárců rekrutovala se z 0 skupiny, krev jsme označili jako „universální skupinu“, vhodnou pro každého příjemce. Ještě téhož dne odpoledne jsme mohli poslat do Terezína 1 bednu s 45 lahve mi po 500 ccm lidské krve z „universální skupiny“ (3).

Další málo známou odbornou oblastí dr. Lišky je jeho podíl na vybudování první nejen československé, ale i středoevropské továrny na výrobu penicilinu. Jeho výroba se připravovala v SZÚ již po roce 1945, ale zákonem č. 70/1949 Sb. byla veškerá výroba sér a očkovacích látek přesunuta pod hlavičku n. p. Biogena a pro výrobu penicilinu vznikl samostatný podnik Penicilin v Roztokách u Prahy, otevřený v říjnu 1949. Dr. Liška byl členem týmu odborných poradců pro projektování, přípravu a stavbu „Penicilinky“, ale jako politicky nespolehlivý člověk nebyl na slavnostní otevření podniku pozván a nesměl se ho zúčastnit.

Střet zájmů: žádný.

Došlo do redakce: 26. 11. 2025

Přijato k tisku: 28. 11. 2025

ORCID

Jana Kratěnová <https://orcid.org/0009-0008-9544-5614>

LITERATURA

1. Liška J. Sera a mikrobiální přípravky. Praha: Československá grafická unie; 1938.
2. Křepelka V, Hodek B, Hlaváček V, editoři. Alergie [sborník]. Praha: SZdN; 1957.
3. Stolzová-Sutórisová M, Liška J, Klinderová K. Určování krevních skupin en masse a příprava konserv lidské krve v revolučních dnech. Čas Lék Čes. 1946;85(47):1638-41.

MUDr. Jana Kratěnová
Státní zdravotní ústav
Centrum zdraví a životního prostředí
Ústředí monitoringu zdravotního stavu obyvatelstva
Šrobárova 49/48
100 00 Praha 10
Česká republika
E-mail: jana.kratenova@szu.gov.cz